

ALJERIAKO GERLA ETA *ESKUAL HERRIA*¹

Argitxu CAMUS-ETCHECOPAR
Center for Basque Studies
University of Nevada-Reno

Aljeriako gerla, 1954-1962 urte artean gertatua —duela berrogei bat urte hots—, oraindik gai bizi bat da. Oraindik pasioak altxatzen ditu arrazoi ezberdin eta anitzengatik: Frantziak galdu zuen gerla bati buruz pentsarazten du; Frantziaren jokaera zikina ere maiz aipatua da. Oroitarazi behar da ere, maiz, historian, bi belaunaldi pasatzen direla gerla baten gaiak askatasun osoz aipatu aitzin: «urruntasun historikoa» dioguna, beharrezkoa batzuek diotenez. Baina azken puntu horrek bere alde txarrak ditu: lekuko «zuzenak», gerlarenak, emeki-emeki badoaz oinarri historiko aberats bat hots.

Aljeriako gerlara, soldaduska egitera igorriak ziren frantses gazteak, bi urte eta erdi han pasatu behar zituztelarik (30 hilabete). Gehienak 21 urterekin partitzen ziren, baina batzuk *surcitaire* izanik, ikasketak bukatuta joaten ziren, doi bat zaharrago, 23-25 urte artean zirelarik. Gaur egun, soldadu joan ziren horiek 70 urte pasa dituzte gehienek. Mihiak poliki-poliki libratzen ikusten baditugu ere, ez da hain erraza bere lekukotasuna plazer handiarekin eman nahi duenik atzematea. Maiz, gerla horretan asko sufritu dutenek ez dute beren burua erakusten, amesgaiztoak berriz etorriko zaizkiela-eta.

Alabaina, lan honen mamia ez dira bildutako lekukotasunak —batzuk bildu baditut ere—, baizik eta aldizkari bat, *Eskual Herria: Bulletin périodique des Basques d'Alger*. Bihilabetekari hori, dena euskaraz, 1958-59 urteetan agertua Aljerretik, 400 bat soldadu euskalduni banatua zen. Aldizkari horri hurbilagotik so egin aitzin, on litzateke aipatzea nola aurkitu nuen.

Hasiera batean, Renotik Euskal Herrira buruz abiatu nintzen aldizkari bat atzemateko ideiarekin, *Eskual Herria* izenekoa, Aljerreko euskaldunek ondua. Hori dela-eta, Parisen gelditu nintzen eta Bibliothèque Nationale de Francera joan. Eta han poz-pozik nintzen ikustean urtekari bat bazutela, izen berarekin, Aljerretik partitua, *Eskual Herria: Bulletin périodique des Basques d'Alger*. Baina aurkitu ezinik pasatu ditut hiru egun han: dokumentuak galdu zirela erran zidaten! Ai zer desilusioa. Paris utzirik, Xibero xokora ailegaturik, nire bilaketarekin jarraitu nuen, Aljerian soldadu joan ziren batzuekin kontaktatuz, eta hango euskaldunei buruz zerbait entzuna zuketela pentsatuz. Hara nola Xipri Arbelbide² erraten didan baietz, eta hori baino hobea dena, bere etxean nik bilatzen dudan aldizkariaren zenbaki guziak badituela! Oi zer bozkarioa. Beraz bere etxera noa, dokumentuak nirekin eramaten ditut, fotokopiatzeko, eta laster ohartzen naiz ez zirela nik bilatzen nituenak. Baina ber izena zuten, bata urtekaria, bestea bihilabetekaria. Bata hango euskaldunei zabaldua, bestea han soldadu zirenei zabaldua. Hasieran bilatzen nuena ez izanik ere, zer altxor nuen begi aurrean. Hara nola erabakitzen dudan lan baten ontzea horri buruz.

Bihilabetekari hori soldaduek bidalitako gutunez osatua da, horien soldaduska Aljerian egiten zutelarik, Aljeriako gerla zela-eta. Aldizkari hau nola sortu zen? Zer diote gerlari buruz, hango jendeari buruz? Nire lan hori hiru zatitan bereizia da. Lehen partea aldizkariaren historia labur bat da; bigarrena, edukiaren analisi bat, eta azken parteak pentsaketa orokor ezberdinak bilduko ditu.

¹ Artikulu hau, Montevideon 2006ko maiatzean ospatu zen *Euskal Herria Mugaz Gaindi Nazioarteko III. Mintegian* aurkeztu zen.

² Xipri Arbelbide, Aiherrako apaiza dena, Aljerian egona. Liburu asko idatziak ditu, besteak beste, bi Aljeriako gerlari buruz.

Lehenago errana izan den bezala, aldizkaria da lan honen mamia; baina horretarik ateratzen diren ideiak osatzeko, lekukotasun batzuetan oinarritu naiz ber denboran, nik bilduak edo argitaratuak izan zirenak³.

³ Ikus bibliografia.

Eskual Herria aldizkaria: historiko labur bat

Xipri Arbelbiderekin solastatzean, aipatu zidan aldizkari honen sortzailea Mixel Itzaina izan zela, Itsasukoa. Ondorioz deitu eta bere etxera etortzeko erran zidan. Hori egin nuen 2005eko uztailaren 30ean, larunbatarekin, goizeko 10etatik eguerdi arte. Mixel Itzaina, 1933ko azaroan sortua, Aldudekoa sortzez, urte batzuk Maulen irakasle pasatu eta, Kanboko herriko etxean lan egin du 29 urtez. Ikasketak bukatuta, 25 urte zituela, soldaduskaren lehen urtea Frantzian eta gero Alemanian pasatu eta, Aljerren egon zen urtebete eta erdiz.

«1958ko urtearen hastapenean Aljer hirian soldado izanez, pentsatu nuen Aljerian ziren euskaldun soldadoek plazer izanen zutela elgarren berri jakitea eta hori euskaraz, hola, iduri baitzizautan, elgarren berriek, hobeki, Euskal Herri ixkin bat eremanen zutela Aljeriako erroitz haundi hetan barna». Zenbait zuzenbide bildu eta, Mixel Itzainak galdetu zien berriak hari helarazteko, gero hark barreiatuko zituelako denei aldizkari baten bidez.

Mixel, Aljerian zelarik, bulegoetan ari zen, foyeraz arduratzen, bai eta ere istripuez. Kaserna batean zen hots, baina ez Quartier Généralean. QG horretan bazuen lagun batekin lan guzia egiten zuten. Aldizkaria banatzeko, armadako posta erabiltzen zuten, bai eta ere armadako materiala aldizkaria antolatzeke (papera, kola, josteko makinak). Mixeli galdetu diodalarik bazuenez kostu bat, hara bere erantzuna: «Ez, baina armadan ez zen pagatzen. Nik ez nion inorri deus galdetzen. QG hartan nire lagun bat zen, eta nik ez nakien maxinan joiten, berak bai. Gero papera eta dena armadan hartzen ginuen. Helbideak eman, kolatu», hau zen horien lana, bai eta ere aldizkaria antolatu, denbora asko hartzen zuena. Baina 1958ko urriko alean, irakurtzen da papera ez zaiela gehiago emanen deusentzat, 200 libera pagatu beharko dela urtea. Ondorioz aldizkariaren kudeatzaile berria den Frantxoa Gaztambidek dei bat igortzen die euskaldunei papera pagatzean parte har dezaten.

Aldizkari honentzat, Mixelek ez zuen baimenik galdetu. «Ez nuen baimenik... Bazen Aljerren buletin bat, *Eskual Herria* izenekoa, bazen jadanik han, hango euskaldunena. Eta orduan haien babesean egiten genuen hau». Lekukotasun honi esker, niretzat misterio bat zena azkenean argitzen zen: bi aldizkarik ber izena izatea, ber hirian. Hango euskaldunena, urtekaria, 1953tik agertua. Soldaduentzat ateratakoa, aldiz, 1958 eta 1959 urteetan agertu zen, bi hilabeterik behin. Mixel hango euskaldunekin harremanetan izanik, bere aldizkariari ber izena ematean, hango euskaldunen elkartearen babesean ematen zuen, debeku-arrisku guziak baztertzeko (armadaren zentsura azkarra baitzen). 1958. urtearen erditsuan, aldizkariak beste izen bat hartu zuen: *Eskuz Esku: Lien d'amitié des militaires basques*. Lehen lerroetan hori irakur daiteke: «Izenez kanbiatuagatik gure agerkaria ez da izanez kanbiatu. Izen berri honekin erran daukute gutarteko zerbait geiago emaiten giniola gure lokarri chume honi. Agian bai!». Baina ez du luzaz iraunen, hurrengo alean izen ohia berriz agertzen baita. «Azkeneko aldiaren Eskuz Esku zaukan izen gure Eskual lokarri honek (...) Gure kazeta eskuaraz egina baita oso osoa "Action psychologique" delakoak emaiten daukun laguntzaren ordain galdatu dauku norbait edo hobeko biltzarre bat jar dadin hor emana denaz berme. Darraidou Algerko Eskualdunen presidentak onartu du gure izenean mintzatzea, baina bichtan da hortakotz haren biltzarraren izena obligatiak ginela emaita gure kazetari, soldado aintzindariak hola galdaturik». Ohartzen gara, beraz, aldizkari hori armada kontrolatzen saiatzen zela, neurri batzuk hartuz, euskaraz izanik kontrola eskapatzen baitziztaion.

1958ko urrian, Mixel etxera sartzen da eta beste soldadu batek segida hartuko du urte batez, Frantxoa Gaztambidek, gaur egun Donibaneko erretorea denak. Data horretan, 300 bat soldaduri banatua bazaie, 1959an, 400 bat soldaduk edukitzen du. Aljerretik agertuko den azken alea, 1959ko irailekoa da. Armadak Frantxoa Gaztambideri helarazi zion aldizkaria banatzeari uzteko manua, arrazoi simple bat emanez: *incontrolable* zelakoa. Ondorioz, Euskal Herriatik segituko du pixka bat gehiago, baina maleruski zenbaki horiek ez ditut aurkitu.

Ale guzi horiekin batera, xantxa handia ukan dut, Xipri Arbelbidek aldizkari honetan parte hartu zuten soldadu guzien izenak zerrenda batean eman baititu, horien gutunak agertu diren orrialdea ere emanez. Zerrenda horretan, orotara, 171 izen dira. Lista hau oinarri garrantzitsu bat izaten ahal litzateke Aljeriako gerlari buruzko edozein ikerketarentzat⁴.

Parte hau bukatzeko, azken puntu bat aipatu nahi nuke. Aldizkaria euskaraz da, ez hitz bat ere frantsesez. Maiz, horien gutunetan irakurtzen da euskaldunek Euskal Herria uztean frantsesik ez zekitela eta soldaduska denboran ikasi zutela. Gero zehatzago aipatuko dugun kantu batean, Aljerian zen soldadu batek honela dio:

Jateko tzarra eta denetik eskasa!
Ikasi guk bizitzen, ikasi Frantsesa!
Orai zuen aldi da gur'ondoko klasa:
Martchak egin, guardia har ontsa!
Urte-ta-erdi pasa
Jinen zaizi aisa,
Killaren amentsa...⁵

⁴ Xipri Arbelbidek, ale guziak elkarrekin bildu eta zenbatu ditu. Nire lanean, zenbaki horiek erabiltzen ditut aldizkaritik zitatzen dudanean.

⁵ Killaren kantua, laugarren bertseta (62. or.).

Aldizkariaren edukia

Aldizkari honek zenbait helburu betetzen zituen, lehena, elkarren berri jakinaraztea zelarrik. Horren kari, soldaduek Mixel Itzainari gutunak bidaltzen zizkioten, eta azken horrek, berriz, argitaratzen. Gero, Mixel Itzainak aitortua, pentsaketa zerbait ere sortu nahi zen. Azkenik, irri-solas, kantu eta bertsoak —herrikoiak edo soldaduek berek onduak— aurkitzen ziren ere.

Aldizkari hau irakurtzean, berehala nabari da zer plazerekin ukaiten zuten elkarren berr; «soldadoak kontent ziren biziki»⁶.

«Ezin erranezko plazerra ukan baitut holako artikulua eta ezin gehiago laket zitzaizkidan bertsu pollitat irakurtuz».

«Zure letra plazerekin irakurtu dut bururen buru... eta nik ere gogotik parte hartuko dut igorritz hemengo zenbait berri».

«Ni biziki kontent niz zuen jokoaz, hola ikusiko dugu nun diren gure eskualdunak eta zer dioten».

«Xoraturik nago letra huntan Eskual lagun berriak ikusirik... Plazerekin errapusturen egiten lotzen nuzu».

«Duela bi egun ukan dugu zien kazeta eta xoraturik leitzen dugu eskualdun guziek elgarrekin».

(...)

Eta ideia honi lotua, lagun euskaldunen garrantzia ere argiki ikus genezake. Gutun gehienek beren lagun euskaldunen berri galdetzen edo ematen dute. Argi da soldadu batentzat beste soldadu euskaldun baten bederen izatea berekin zorion iturri zela.

«Ene pena horra zer den. Ez dut nehoiz izan eskualdunik enekin! Baditut halere lagun onak. Bainan ez dute eskualdun bat balio».

«Ai zer kafarra emaiten dautazien zien letra hortan irakurtzen dutalarik bazireztela 3, 4, 5 eskualdun».

(...)

Hor agertutako artikuluei, edo hobeki errateko gutunei begiratu, gutun «tipo» bat atera genezake⁷. Hasteko, maiz, soldaduak esplikatzeko du nola kazeta eduki duen: «Diela oren bat, lagun batekin ganbaran nintzelarik, hona nun (...) sartzen den letra bat eskuetan». Gero, bere burua aurkezten du: «Hemen bi eskualdun baizik ez gira, Ithouria senperekoa eta Larramendy Donazahartarra». Beste euskaldunen berri honela ematen du: «Duela zombait egun bertze kaserna batetarat etorri zauku beste Eskualdun bat». Noiztik Aljerian den ere aipatzen du normalean: «15 hilabete errege batzu bezala Alemanian pasaturik, uztailaren 28, igande egunarekin, Aljer hirian arribatzen ginen, 7 orenetan... Medea hirirat jiteko». Eta azkenik zer duten lana: «patrouilla egiten, ni aldiz *intendencerat* igorri naute». Gutun batzuk beste batzuk baino luzeago dira, informazio gehiago bilduz horien eguneroko biziari buruz, ala horien orduko sentimenduei buruz.

«Eta hik zer diok?» Lehen alearen aitzin orrialdean hori irakur daiteke. Honen segidan, Mixel Itzainak komentario pertsonal batzuk garatzen ditu hango euri, eguzki eta

⁶ Mixel Itzainarekin izandako elkarrizketa.

⁷ Horrentzako, ber gutuneko xehetasunak hartuko ditugu adibide gisa, B. Larramendy eta S. Ithourriak idatzia (11. or.).

neskatxei buruz, soldaduek horien komentarioak igorriko dituztelakoan. «Gure galderak ziren: zer pentsatzen duzue hango jendeaz eta hola»⁸. Erantzunak ez dira anitz. Eta direnak negatiboak gehienetan, bestalde. Bakarrik apaiz edo misiolarien gaiak dira gai horretan baikor agertzen.

«Haren ustez horiekin (Arabekin) ez daike konfientzarik har» (5. or.)

«Algerian bada gauza: ogi, mahats, froitu, ardi, petrola, ikatza, arrantza. Gauza horiek denak ditugu emendatu behar... Bertzalde Araba alfer gogorra da. Ez da deusetarat entseiatzen, nahiago du iguzkitara egon pareta baten kontra muskerra bezala... Hola egonez ez da chori eria etortzen ahorat. Gizonek lanean arizan baino nahiago dituzte har arazi emazteak eta haurrak... Lur itzultzeko zurezko goldeak dituzte, ez dakite behien uztartzen...» (78. or.)

«Ez duztea uste, berek nahi balute miseria hori ttipitzen ahal luketela? Har balite puchka bat lanean, bainan hain dira alferrak ez baitute lanean ari nahi» (28. or.)

Azken gutun honi, Xipri Arbelbidek erantzuten dio hurrengo alean (70. or.), ez baita ados. Bere aldetik, Jan Battitt Mendiondo misiolariak (3. or.) dio, «arraza zarra, zikinak, gezurtiak, ohoinak» entzuten baita, ez dela batere ados.

Zer diote egiten ari diren gerlaz? Hor, komentariorik ez da. Gerlaren alde, kontra, hango iraultzaren aldeko komentariorik ez. «La grande muette sekulan baino ixilago agertzen da hor eskualdun gazte horien mihietan. Erran behar da guhaurek ere ez ginituela hortarat deitzen. Elgarren berriak jakiten nahi bagenuen segitu, baziren gaiak aipatu behar ez zirenak». «Ez genituen pusatzen censurarengatik. Nahi bagenuen atera zadin (aldizkaria), ez ginuen sobera ideia politiko eman behar». Hor nire hipotesi pertsonal bat sartu nahi nuke, parte esplikatzeko ahal lukeena komentario falta hori gerlari buruz: gutun horiek idaztean, soldaduek nahi bazuten horien Euskal Herriko aire bat sentitu, ez zuten bistan dena gerlari buruz idatziko, baizik eta gerlarekin deus ikustekorik ez zuten gauzei buruz, gerla hartatik istant batez eskapatzeko. «Gero Euskaldunek, gehienek, Frantsesen ideia ber berak zituzten. (...) Han ideia batzuk zutenak ziren edo katolikoak, engaiatu batzuk, bestela la grosse masse ez zuen hola pentsatzen»⁹. Aljeria frantses egon zedin ideiarene alde ziren.

Gutun horiek hurbiletik irakurtzean, komentario luzerik ez bada ere, ikusten da batzuek lan gogorak zituztela. Soldadu guziak killaren beha ziren, etxera sartzeko eguna. Hara nola Necol Simon Pagolarrak Killaren kantua ondu zuen (61. or.).

ERREPIKA, Airea, Agur Xuberoa

Zato zato killa
Hunarat jinez geroz zu nahiz nabila!
Zato ene bila
Eman dezatan ene arropa zibila
Ez gaiten rampila
Goazen etcherat hobeagoaren bila
Hemen Algerian
Bizi aspaldian
Bertzeren menian
Goazen azkenian
Libro girenian
Killa egunian!!!

⁸ Mixel Itzainarekin izandako elkarrizketa.

⁹ Mixel Itzainarekin izandako elkarrizketa.

I

(badira beste bost)

Herritik urrunduak, adina hobendun
 Armadetan oi zonbat soldado eskualdun
 Hemezortzi hilabetez, nola ainitz lagun
 Atzo trichte, alegera egun
 Killa ez da urrun
 Zonbait pint'arno hon
 Kantuz huts ditzagun!!!

Hona horien biziari buruz zenbait adibide, gerla hots, baina beti mugitzen ari den etsai baten gibeletik. Dufau soldadu zen batek oso ongi ilustratzen du esaldi batez: «soldaduak, gehienak, k... barnean» (49. or.).

«Eta beti kurri mendi tzar hetan» (221. or.)

«Bihar nun eta nola iraganen diat ene eguna; menturaz batzuek gaua ere ezin iragan beren ohandze edo ohetan, etsai chirchil hori hurbil danik goaitatu behar duelakotz» (217. or.).

«Eta artetan itzuli zenbait eginez mendi bizkar horietan iduri ihizin» (218. or.).

«Operazione guziak atchemaiten ditut, halere ez dut lan bortitzena chofur naizelakotz, aldiz oinez trostan dabiltzanak felagen ondolik, ez dute arras bizi bera» (225. or.).

Komentario batzuk ere badira felagei buruz. Ez dezagun ahatz gerla zela han, eta felaga horiek etsaiak zirela soldadu horientzat guzientzat: «Bi felaga zikinek arroka zilo batean gordeta zaudenek, nere lagunik hoberenatarik zen bat hil dautate». Dufauk ondutako bertso batzuen hirugarren eta laugarren bertsetak aipatzekoak dira ere (144. or.):

Frangotan joaiten gira operazionetan
 Etsaiaren kasatzerat mendi zabaletan
 Zerua estalgizat, ilhargi churitan
 Lurra sehaskatztat zizparen ondoan

Etsairen kasatzerat hunarat etorri
 Laguntzik hoberena zor diogu zizpari
 Ametcha fangotan felaga gaichtoari
 Noiz agertuko zaikun gaua nahaslari

Beste batzuk ere aski bortitz dira, hala nola 166. orrialdean aurki dezakeguna, *Zortziak bat* izenekoan, hirugarren bertsoa:

Irubetagoiena lagun alegera
 Zonbait irri eginik joan Frantzia behera
 Hir'indarrak hilen tik etsaiak leherra;
 Holako soldadoez Frantziak dik beharra.

Herra handia hots sentitzen da, gerla guzietan bezala. Eta anitz aipatzen dira ere izan diren lerratzeak. Horien lekukotasun zuzenik ez baldin badugu ere, bi lekukotasunek erakusten digute bazirela: «Jan Battitti ez zako gisa jendek bidea suntsi dezaten bertzeen orde

eta gero punizioez etcheak erre ditzagun, oilaskoak ebats eta uzten zituztet pentsatzerat zer manera ibili duten neskatcha gaztiekin» (115. or.). Hona Hirigoyen apaizak, Euskal Herritik igorri gutunetik pasarte bat: «Eskualdun lagun maiteak, ez ahantz, ez uka zien sinestea. Ez egin hemen Eskual Herrian egin ez zinezaketenik; ez da egia gerlan denak libro direla, bada girichtinoki gerla egiteko manera, hura da funtsean gizontasun manera» (224. or.). Komentario honek hirugarren partera garamatza.

Pentsamendu batzuk

Parte hau komentario orokor batzuekin osatu da. Ez da biziki ontsa antolatua, gogoeta guziak bata bestearen atzetik emanak baitira metan; iruditzen zitzaidan, hala ere, puntu horiek azpimarratzea garrantzitsua zela. Puntu horiek, elkarrizketetan aipatu ala ez, irakurritako liburuetan agertu ala ez, burura etorri zitzaizkidan eta paper baten gainean eman nahi nituen. Justifikatua ala ez?

Hasteko, gerlari buruz oro har pentsatu nahi nuke. Eta hori, maiz, Aljeriako gerla aipatzean, entzuten den zerbaitekin lotuz: «gerla zikina», Aljeriako gerla zikina izan zela. Pertsonalki, hori entzuten dudak bakoitzean, hona zer heldu zaidan burura: gerla bat ez al da beti zikina? Ikusi al dugu inoiz gerla garbirik? Nik neuk inoiz gerlarik ezagutu ez badut ere, ezetz erraten dut. Baina hori erratean, hona zer erantzun entzun dudak: bai, arrazoiz dudala, ez dela deus onik gerla batetik ateratzen, baina badirela batzuk besteak baino zikinagoak. Ondo, hori aitor nezake, baina horrek ez du kentzen, eta berriz diot, DENAK zikinak direla. Hona Mixel Itzainaren erantzuna galdetu niolarik gerla hau (Aljeriakoa) besteak baino zikinagoa izan zenetz: «Besteak ez ditut egin, baina berdintsu litaizke. Gerla bat egiten denean gizonak gizonen kontra, bai badira bonbardaketak baina... aldiz hor, etxeetan sartu, emazteak bortxatu. Frantses soldado bat hil eta joan, eta beste bizi bat hartu... Gerra eta mespresioa. Oroitzen niz, jaten ginuen behin eta batek erran zuen: ha te, on a écrasé un arabe aujourd'hui. Treinaren azpian lehertu zutela. Gero hilak uzten zituzten bide bazterretan eta bah... Gerla bat beti zikina da. Ez da justiziarik gehio, ez da legerik gehio»¹⁰. Ondorioz Aljeriako gerla Bigarren Mundu Gerla baino zikinagoa izan da Mixel Itzainaren ustez, itsuki populazio zibila atakutzen baitzen (tortura sistematikoa, bortxaketak, miaketa bortitzak).

Gero, erran behar da orobat frantsesek haien parean zituztenak ez zirela aingeru batzuk. Eta nork du gerla zikin hori hasi? Hori ez du inork jakinen. Eta badira ikusteko manera anitz: Frantsesek, ez baitzen horien lurra, ebatsi baitute. Besteek, lurralde hori frantsesa izanik horientzat, errebolatari horiek behar ziren suntsitu, ordena hankaz gora ematen baitzuten. Ez da inoiz bukatzen. Eta frantses soldaduek ez zuten gauza handirik pentsatzen hasiera batean, baina etsaiak gorrotatzen hasten dira beren soldadu lagunak emeki-emeki erortzen ikustean. «Ez delarik gerla klasiko bat, tentazionea handi düzü eta etsaia denetan ikusten düzü. Herra, mendekatzeko egarria, nekea, oro nahasirik»¹¹. Aljeriako gerlaren gogorrena mendietan egin da, gordeka, felagen gibeletik, gerrilla baten antzekoa. Felagaren beldurra beti hor zen, horri gehitzen badiozu akidura, bakardadea (familiarik urrun) eta herra (mendekatzeko nahia), hori dena nahastean ezin du deus onik eman. Gauza tristeak baizik.

Gerla batek osoki aldatzen ahal du gizakia. Eta gerla bat ez da inoiz bukatua. Hortik sortu diren herrak, beldurrak ez dira errazki ezabatzen. Gerla «bukatu» baten uztak berriz jalgitzen dira goiz ala berant. Mixel Itzainak oso ongi esplikatzen du nola gerlak bakezale bat hizketari bilakatzen ahal duen. «Nik ezagutu dut Ainhoako norbait, *père blanc* bilakatu da geroztik, eta egun batez hola inguratu zituzten (felagek) oihan batean pasatzen ari zirelarik (...) eta felagak bi aldetarik tiroka hasi ziren, hil zituzten franko, eta lagun hori kolpatua izan zen eta orenak egon zen harri baten gibelean, eta besteak tiroka, oihuka (...). Eta sartu zelarik, erran zidan, nahi zuela Araba bat atzeman hiltzeko. Eta orain Afrikan da apaiz, baina egun hartan, hainbeste izutua, badakizu zer den. Erotzekoa da».

Eta torturaren gaia, gai oso bizia Aljeriako gerlan. «Massuk (jenerala) dizü lehena aitortü bazela, eta orai dolü düala hau erabilirik. Denek baganakizün bazela»¹². Gero, Aljeriako gerlako bere memorieta, hara Davant jaunak dioena torturari buruz: «Torturarik ez

¹⁰ Mixel Itzainarekin elkarrizketa.

¹¹ Jean Louis Davantekin elkarrizketan.

¹² Idem.

dut ikusi. Interagatorio batzuen hastapena doi doa. (...) Harki gazte bat Touggourtera ekarri zuten. Aurpegian zarta zenbait emanez esku xabalaz, kestionatzen hasi zitzaion ofizial bat. Aldeko sala batera eraman zuen eta gibeletik atea hetsi. Artetarik zartako bat entzuten nuen. (...) Gutarik hurbil bazegoen presoneren konzentrazio zelai bat. Ez genekien ere. Geroztik jakina dut Aljereko guduka denboran, 1957 urtean, hortik galdu zela presoner asko, torturatu ondoan ixilka garbiturik». Txomin Peillenek zehaztasun gehiago ematen dizkigu: «Han lurrean, lur hutsean jarria abere baten gisa lotua eta ahoan hari bat beste bat barabiletan ikusi nuen zapartaka ari, elektrodak générateur delako bati lotuak ziren eta laguntzaile batek eskuko bat inguratuz elektrizatzen zuen»¹³ (...) Gerlaren afruskeriak anitz dira. Eta Xibero alde honetan, pertsonalki entzuna dut, gizon batzuek beren buruaz beste egin zutela eta, jendea erraten Aljeriako gerlatik suntsituak itzuli zirela. Zer ikusi zuketan? Zer egin zuketan? Zer egin zieketen? «Ainitz hautsi direla uste dut gerla hartan, horien nortasunean»¹⁴.

Aljerian izandako mutil bakoitzak gertatutakoak ezberdinki bizitu ditu. Bistan dena, toki ezberdinetan eta lan ezberdinetan baitziren. Baziren postu batzuk besteak baino anitzez lanjerosagoak. Hona nola gure aldizkarian batek hori dioen: «Segur ez dut zonbeit Eskualdunen chantza nik, plankatua izaiteko» (163. or.). Gizon horiek mendietan zihoazen, etsaiaren atzetik. «Zer nahi gisaz, soldado bakotxak gerla batetan hanitx gaüza güti ikusten dizü. Badit adixkide bat, Kabilia handian züzün. Ofizie züzün, 30 gizonen aintzinean egoiten züzün. Bortüan gainti hanitx ibili düzü eta tiro bat ere ez dizü tiratü. Egoera oso ezbardinak ezagütü izan ditizügü»¹⁵. Jean Louis Davant Touggourt-en egon zen soldadu, desertuan. «Nik erraiten dit, Aljerian egon nüzü Alemandarrak Xiberoan egon diren bezala, 10etarik 8ik ez zizün tirorik egiten bena noiz nahi lanjera ginizün non nahi atakatürrik izaitea». Soldadu bakoitza indibiduala da, ez ditu gauzak berdín sentitzen, ulertzen. Baziren bulegoetan ari zirenak, gidariak, felagen gibeletik ari zirenak; Saharan, Aljer hirian, mendietan. Badira torturaztaileak beti bizi direnak, eta torturatzen ikusi dutenak eta beren buruaz beste egin dutenak. Baziren gerlaren aurka zirenak eta afruskeriak egin dituztenak hara heltzean.

Bada ideia bat ere Aljeriako soldadu ohien artean sumatzen dena eta aipatu nahi nukeena: egoera gogor batean ez zenak ez duela baimenik Aljeriako gerlaz mintzatzeko. «Planqué» zirenek hobe dutela isiltzea. «Igaran aldan bi lagünekin agitü nündüzün Mattin Megadendan (Baionan) eta erraiten den bezala piton»¹⁶ batetan izanik zütüzün. Bata güti egonik bena erraiten zizün piton batetik igaranik ez düanak ez düala Aljeriaz mintzatzeko dretsorik. (...) Bon ikuspegi bat düzü, hura 3 hilabetez egonik züzün eta ni 27 hilabetez. Egoera ez hain gogorrean izanik ere uste dit 27 hilabete konta direla ene bizian»¹⁷.

Nire aldetik pentsatzen dut lekukotasun guziak on direla. Ez da pentsatu behar lekukotasun epikoak direla erabilgarrienak lan historiko batean. Maleruski maiz ahazten den gauza, gerla batean ez dira borroka mementoak bakarrik: harremanek segitzen dute, bizitzen segitu behar da...

Hona hemen, beraz, lan xume bat Aljeriako gerla hunkitzen duena, aldizkari batetik partitua, eta pentsaketa orokor eta pertsonal batzuekin osatua. Denok espero dugu Aljeriako gerlari buruz mihiak (bai eta ere lumak) gero eta gehiago askatuko direla heldu diren urteetan, gertakari horren historia ahal bezain oso batera ailegatzeko (bada lana oraindik).

BIBLIOGRAFIA LABURRA

¹³ Txomin Peillen, «Algerian jakile», *Aljeriako gerla eta Euskal Herria*, 35-52, Lankidetzan bilduma, 2005.

¹⁴ Mixel Itzainarekin izandako elkarrizketa.

¹⁵ Jean Louis Davantekin izandako elkarrizketa.

¹⁶ Piton esaten zaie Aljeriako gerlan lanjerosenak ziren eskualdeei.

¹⁷ Jean Louis Davantekin izandako elkarrizketa.

Yves COURRIERE, *La guerre d'Algérie*, lau liburuki, librairie Fayard eta livre de poche.

Jacques C. DUCHEMIN (la table ronde), *Histoire du FLN*, 1962.

Mouloud FERRAOUN: *Journal* (Seuil).

Piarres AINTZIART, *Munduaren bazterrean*, Maiatz, Baiona, 1992, 111 or.

Xipri ARBELBIDE, *Gerlako tresna bizidunak*, Elkar, Donostia, 1986, 151 or.

Xipri ARBELBIDE, *Euskaldunak Algerian*, Elkar, Donostia, 2003, 172 or.

Txomin PEILLEN: *Aldjezairia askatuta*, Hordago, Donostia, 1962, 100 or.

ELKARRIZKETAK

Mixel Itzaina, 2005eko uztailaren 30ean, bere etxean, Itsasun.

Jean Louis Davant, 2004ko apirilaren 10ean, bere etxean, Larrabilen.